

Flensborgsamlingens skæbne

Af Jørgen Ilkjær og Jørn Lønstrup

1. Indledning

Ole Klindt-Jensen drev med stort held arkæologihistoriske studier, og interessen for denne disciplin formidlede han til sine studerende. Kilderne til arkæologihistorien er arkivalier vedrørende personer, udgravninger, regnskaber, lommebøger, indberetninger, private breve, avisartikler og protokoller m.v. Oplysningerne må søges i mange forskellige arkiver, der oftest savner krydshenvisninger. Fra nogle af disse kilder er følgende beretning hentet.

2. Evakuering af Flensborgsamlingen

Krigen i 1864 fik skæbnesvangre følger for det museum, »Den Kongelige Samling af nordiske Oldsager« i Flensborg, som Conrad Engelhardt siden 1852 havde opbygget og ledet (fig. 1). I dette korte tidsrum var det lykkedes ham at skabe et museum med et internationalt ry, først og fremmest takket være udgravningerne i Thorsbjerg og Nydam. Engelhardt blev kraftigt understøttet i arbejdet for Flensborgsamlingen af T.A.J. Regensburg i København, der var direktør for 3. kontor (hvorunder kirke, kultur og undervisning sorteret) i Det kongelige Ministerium for Hertugdømmet Slesvig. Hjælp kom også fra den arkæologiinteresserede kong Frederik VII, der flere gange besøgte Thorsbjerg og Nydam (1), sidste gang mindre end en

måned før sin død. Dermed var kongen, Slesvigs hertug, dog ikke ude af billedet!

Efter Frederik VII's død den 15. november 1863 var det kun et tidsspørgsmål, hvornår krigen ville komme, og den 1. februar 1864 overskred de forenede preussisk-østrigske hære Ejderen. Danevirke måtte rømmes, og allerede den 7. i samme måned blev Flensborg besat.

Engelhardt delte ikke den naive tro på Danevirkes styrke, og allerede i midten af januar var han begyndt at nedpakke størstedelen af Flensborgsamlingen. Den 24. januar tidligt om morgenen, rullede to kæmpestore hestevogne ud af Flensborg og tog vejen mod Nordborg på Als. På vognene lå 32 trækasser mærkede K.O.S. (Kongelige Oldsags Samling); de vejede ialt 1½ ton og indeholdt det meste af samlingen (2).

I forbindelse med evakueringen skrev Engelhardt følgende brev til Regensburg (3):

Høivelbaarne
Herr Etatsraad Regensburg
Comm. af Dbr. etc.

Flensborg 2. Februar 1864

Jeg tager mig den ærbødige Frihed at anbefale den hermed følgende Kasse til Deres venlige Omhu. Den indeholder en Deel vigtige Gjenstande fra Mosefundene, og jeg haaber ikke De vil tage det ilde op, at jeg beder Dem bevare den paa et sikkert Sted indtil fredelige Tider atter oprinde.

Jeg tager mig ligeledes den Frihed at vedlægge en Fortegnelse over Indholdet af de Kasser, som ere afsendte til Nordborg. Ved Udpakningen vil selv en saadan løs Indholdsangivelse være af vigtighed og spare megen Søgen, og jeg vilde derfor anse det for meget hensigtsmæssig, om den indtil videre maatte forblive i Deres Eie.

I Morgen eller Overmorgen vil Stephensen være færdig med den Behandling af Baaden, som jeg har anseet det for fornødent at lade udføre til at sikre den; jeg haaber, at det er lykkedes men det vil jo først vise sig til Sommer, naar Varmen indfinder sig.

Men forbindtligst Tak for Deres sidste Brev forbliver jeg

Deres ærbødigst forbundne

Engelhardt

Kassens Indhold er løst angivet i vedlagte Fortegnelse.

Det fremgår af brevet og den vedlagte liste over de oldsager, der blev transporteret til Nordborg, hvor pastor Høyer Møller foreløbigt opbevarede dem, at hovedparten af Flensborgsamlingen blev evakueret til Als. Lige så klart ses det, at *Engelhardt sendte en kasse indeholdende »en Deel vigtige Gjenstande fra Mosefundene«* til Regensburg i København. Disse oldsagers skæbne skal vi senere undersøge, men først må beretningen om de 32 kasser, der lå i præstegården i Nordborg, fortælles (4):

Engelhardt var midlertidigt sat ud af spillet og kunne for en kort tid intet aktivt foretage. Han fulgte Regensburgs generelle opfordring til at »blive paa sin Post, saalænge det er fysisk og moralsk muligt« (5), og forblev i Flensborg indtil begyndelsen af marts. Flere gange blev han afhørt af de nye myndigheder om, hvor samlingen befandt sig, men først da han blev afskediget fra sit arbejde som lærer ved latinskolen, rejste han via Lübeck til København (6).

Umiddelbart efter hans afrejse blev der udstedt arrestordre imod ham (7).

I mellemtiden havde C.J. Thomsen, lederen af Oldnordisk Museum i København, sørget for, at de 32 kasser i Nordborg den 4.-5. marts blev sejlet fra Sønderborg til Korsør (8). Evakueringen blev foretaget af V.F. Steffensen (den i brevet nævnte Stephensen), der over for skibsmægleren i Sønderborg foregav, at kas-

Fig. 1: Conrad Engelhardt. Foto: Det kgl. Bibliotek.

serne indeholdt bøger (9). På sejlturen ledsagede han samlingen og efterlod den på havnepladsen i Korsør under opsyn af en derboende købmand ved navn Fogh. Selv rejste han til København og rapporterede til Thomsen (10).

Engelhardt må være kommet til København omkring dette tidspunkt, og snart efter må han have sendt følgende, udaterede regning til Regensburg (11):

Jeg har for den Flensborgske Samling gjort følgende Udlæg.

	Rdl.
Arbeidsløn ved Flytning af Kasser	6
En Snedkerdreng til Hjælp	5
Hø, Søm og Værktøi	6
Afskrift af Protokol	20
Reiser til Slagelse ⁷ og Korsør ⁹	16
8 Garderkarle til Flytning og Leie for	
3 Vogne	8.64
Transport til Korsør	18.40
Reiser til Sottrup og Arbeidspenge	25.40
Til Arbeidspenge i Korsør formodes at	
medgaae	10.40
Til Facsimiler	8.40
Rdl-	123 -

Regningen indeholder dels restancer fra Flensborgtiden, men de tre poster, hvor Korsør er nævnt, viser, at Engelhardt meget vel vidste, hvor samlingen var skjult. Det er sandsynligvis ham selv, der under »Reiser til Slagelse og Korsør« har fået flyttet samlingen fra havnepladsen i Korsør til et pakhus, hvor den blev deponeret i købmand Foghs navn (12).

At det meget hemmelighedskræmmeri omkring samlingens flytninger var nødvendig, blev helt klart, da Wienerfreden den 30. oktober 1864 blev undertegnet. Dennes artikel XIV lød »Samlingen af Oldsager i Flensborg, som knyttede sig til Slesvigs Historie, men

som for en stor Deel er blevet adsplittet ved de seneste Begivenheder, vil ved den Danske Regjerings Medvirken være at gjenoprette«.

3. Udlevering af Flensborgsamlingen

Det blev nu det danske udenrigsministeriums opgave at finde den forsvundne Flensborgsamling. Her forstode man sig ikke, og først den 16. juni 1865 skrev man til Engelhardt og udbad sig oplysninger om samlingens skæbne. Som svar modtog man et seks sider langt brev, hvor Engelhardt systematisk »snakker uden om« (13). Samme sommer skrev ministeriet også til Oldnordisk Museum i København og til den skiftekommission, der behandlede Frederik VII's bo. Man frygtede, at den evakuerede Flensborgsamling hemmeligt var blevet indlemmet i enten Oldnordisk Museum eller kongens privatsamling. Fra begge samlinger blev der svaret, at »ingen Deel af den Flensborgske Oldsagssamling« var blevet indlemmet (14).

I juli og august 1865 arbejdede Engelhardt på Fyn med udgravningen af det store mosefund fra Vimose. Mens han var travlt optaget her, fik han yderligere to breve fra udenrigsministeriet, men alt hvad han oplyser er, at samlingen blev sendt til pastor Høyer Møller i Nordborg (15). Ved besvarelsen af ministeriets breve rådførte han sig med Regensburg, hvad følgende indforståede brev viser (16):

Kjære Herr Etatsraad!

Jeg takker for Deres venlige Brev; fra Petersen har jeg havt Brev, men han veed jo ikke videre. Midt under Arbeidets Travlhed, der ikke levner mig et eneste Øjeblik til Kontorforretninger, fik jeg forleden Brev fra Udenrigsmin. med Anmodning om at ville give alle Oplysninger om bemeldte adsplittede Samling, som De saavel paa Grund af Deres tidligere Forhold til den, som ifølge de af Dem givne Meddelelser maa antages at være i besiddelse af, at navnlig saadanne som kunne føre til at finde S^s nærv. Opbevaringssted, idet jeg ikke kan forsvare i en Sag, der efter de lidte store Tab i sig selv

synes mig af underordnet Betydning, at paadrage den Kgl. Regjer-
ring Skinnet af en mindre loyal Adfærd.

Paa denne meget behagelige Skrivelse vil jeg svare, at jeg i mine tidligere Skrivelser har meddelt alt, hvad der i min Stilling som Inspecteur ved Samlingen er mig bekendt om den. – Kredsen bliver imidlertid øjensynlig snevrere og snevrere og det turde snart være paa Tide at give et lille Vink angaaende Stedet, især da det forekommer mig af yderste Vigtighed, at der gøres alt for at forhindre, at den spores længere, end man ønsker det. Jeg tillader mig at imødesæ Deres venlige Ytringer i den Anledning, inden jeg besvarer Min^s Brev; hvis der skal foretages noget i den Anledning, bliver det nødvendigt, at jeg først træffer nogle Forberedelser.

Jeg tror, at det er bedre i Tide at sige hvad man dog vil sige, end at lade Toilerne slippe sig ud af Hænderne.

Arbejdet herude gaar godt. Noget af det, som mest har interesseret mig, var to Egetræshuggeblokke, fundne i Oldsagslaget omgivne af splintrede og forhuggede Knogler af Heste, Svin etc. (17) og en Bronceknep med en Fremstilling, en dreiet tynd Guldplade af Jupiters Ørn med Ring i Næbet, Lysstraaler i Klørne og tvende Trofæer, en ved hver af dens Sider (18).

Deres meget hengivne
Engelhardt

Søndag Morgen, 30. Juli 1865.

Antagelig fik Engelhardt det råd af Regensburg ikke at oplyse yderligere, for hans sidste brev til udenrigsministeriet indeholdt ikke nye oplysninger om, hvor samlingen befandt sig (19). I ministeriet skrev man så til Høyer Møller, fra hvem man modtog det svar, at samlingen måske eller måske ikke stadig var i Nordborg. Den gode præsts hukommelse var utrolig dårlig, og han vidste intet om, hvor samlingen befandt sig (30). Interessant nok boede Høyer Møller på dette tidspunkt i Odense kun 10 km fra Vimose, og vi har Engelhardts ord for, at »Manden i Odense kunde næsten Intet erindre om den hele Sag og havde, saavidt han vidste strax brændt Telegrammer og hvad andre Papirer der havde været i hans Eie om den Sag« (21).

Udenrigsministeriets undersøgelser var nu endt i en blindgyde; men i januar 1866 modtog man en politirapport fra Slesvig, der godtgjorde, at samlingen var sejlet fra Sønderborg til Korsør den 4.-5. marts 1864 under opsyn af Steffensen (22). Politiet i Korsør foranstaltede en resultatløs undersøgelse (23); og den 7. maj blev den 29-årige, hukommelsessvækkede Steffensen afhørt af Københavns politi (24). Han havde udelukkende handlet på ordre af og kun refereret til den for næsten ét år siden afdøde C.J. Thomsen. De 32 kasser havde han efterladt på havnen i Korsør i købmand Foghs varetægt. Desværre viste det sig, at denne købmand var emigreret til Sydamerika (25).

Den hele konspiration hjalp dog ikke. I februar 1868, knap fire år efter at Flensborgsamlingen var blevet evakueret til Korsør, måtte den udleveres til Kiel (26). En dansk havde allerede i november 1866 meddelt det preussiske gesandtskab i København, at han kendte Samlingens skjulested, og at han formodt 25.000 Rbdl. var villig til at oplyse dette (27). Han fik sine sølvpenge (28).

4. *Frederik VII's privatsamling*

Men hvad skete der med den kasse, som Engelhardt ifølge brevet á 2. februar 1864 sendte til Regensburg i København, og som indeholdt en »Deel vigtige Gjenstande fra Mosefundene«? – Forklaringen kræver, at vi beskæftiger os lidt nøjere med Frederik den Syvendes besøg i Engelhardts udgravninger. Heldigvis er følgende beretning af livskytte Jørgensen bevaret (29) (fig. 2):

Beretning om den Undersøgelse, som ved Hans Majestæt Kong Frederik den 7des Nærværelse blev foretagen i Nydam Engmose ved Østersøtrup i Sundeved d. 27de October 1863.

Hans Majestæt Kongen som til den Tid opholdt sig paa Glücks-

borg Slot, kørte om Morgen Kl. 8 derfra til et Sted ved Flensborg Fjord, som kaldes Qvællenthal, og gik ombord i Dampskonnerten Falken, som var ankommen fra Flensborg og havde ombord Bestyreren af den antiquariske Samling i Flensborg Adjunct Engelhardt, efter et Par Timers Seillads i Flensborg Fjord og igjennem Egern-

Fig. 2: Livskytt Jørgensen. Foto: Det kgl. Bibliotek.

sund landedes ved Nybølnors Mølle, hvorfra Resten af Veien fortsattes til Vogns, saa at Hans Majestæt med Følget omtrent Kl 11½ ankom til den ovennævnte Mose, hvor alle Forberedelser vare gjort for strax at kunde paabegynde Undersøgelsen.

Stedet hvor Undersøgelsen skulle foretages, var omtrent 40 Alen fra Landbredden, paa en stor Flad Engstrækning som gaar ud Alssund 1/4 Miil og tidligere har været seilbar. Tørvemassen omtrent 5 Fod dyb var ved tidligere Udgravning bleven opkastet og bortført, og man saa tydelig Omridset af en Baad, ualmindelig smal i Forhold til Længden circa 23 Alen. Begge Bougene vare trykkede ind til Siderne, men af Spanernes Form kunde Baadens Bredde endnu iagttages. Ved at udrense og optage Tørvejorden som laa indeni Baaden fandtes en Mængde for Størstedelen Brudstykker af Jernsværd, hvoriblandt flere med damascerede Klinger, enkelte havde endnu Rester af Fæstet, saasom Knapper af Been, og ved Et fandtes det Meste af et Broncefæste bestaaende af ovale masive Stykker, der havde været indsatte paa Angelen. Af Træskeder fandtes ligeledes flere Rester, der havde været sirlig udskaarne og forsynede med Beslag af Bronze eller Messing, af disse Beslag der væsentligt bestode af Midtbeslag (30) og større runde Dopskoe fandtes ikke faa, og saavidt man kunde skønne ikke altid i Forbindelse med Sværdene, der som oftest laae mange samlede. Ligeledes fandtes en Deel fortrinligt smedede Spydspidser af Jern nogen med Modhager, og nogle faae Pilespidser ligeledes af Jern, endvidere optoges en Mængde Pilestager, hvoraf flere vare mærkede med simpelt indskaarne Hak, eller smaa indborede Punkter, nogle Træbuer oprindelig henved 2 Alen lange, men nu i flere Stykker, ligeledes en Mængde Brudstykker af Spydstager, samt af tynde Træskjold. Foruden disse Vaaben henlaae i Baaden flere forskjelligartede Træredskaber, hvis Benyttelse ikke er ganske tydelige, hvoriblandt 2 tildannede Stænger der omtrent havde Baadens Længde.

Selve Baaden var af Fyrretræ, og forsynet med en skarp tildannet Kjelplanke, i Modsætning til den tæt ved tidligere udgravede Egetræs Baad, som havde en flad Kjelplanke.

Efter omtrent to Timers Arbeide var Baadens Indhold undersøgt, og uagtet det jo ikke bestemte kan opgives hvor mange Vaaben den maatte have indeholdt, da en Deel rimeligviis er kommen udenfor da Baaden er skildt ad, saa maatte dog det Antal som blev fundet i denne korte Tid ansees for meget betydeligt, og tilsyneladende større end det var nødvendigt for at kunde bevæbne det Mandskab som Baaden kunne bære. Det syntes og utvivlsomt at Baaden var ned-sænket med Forsæt for at skjule dens Indhold, ligesom at flere Vaaben vare ødelagte før dette skete.

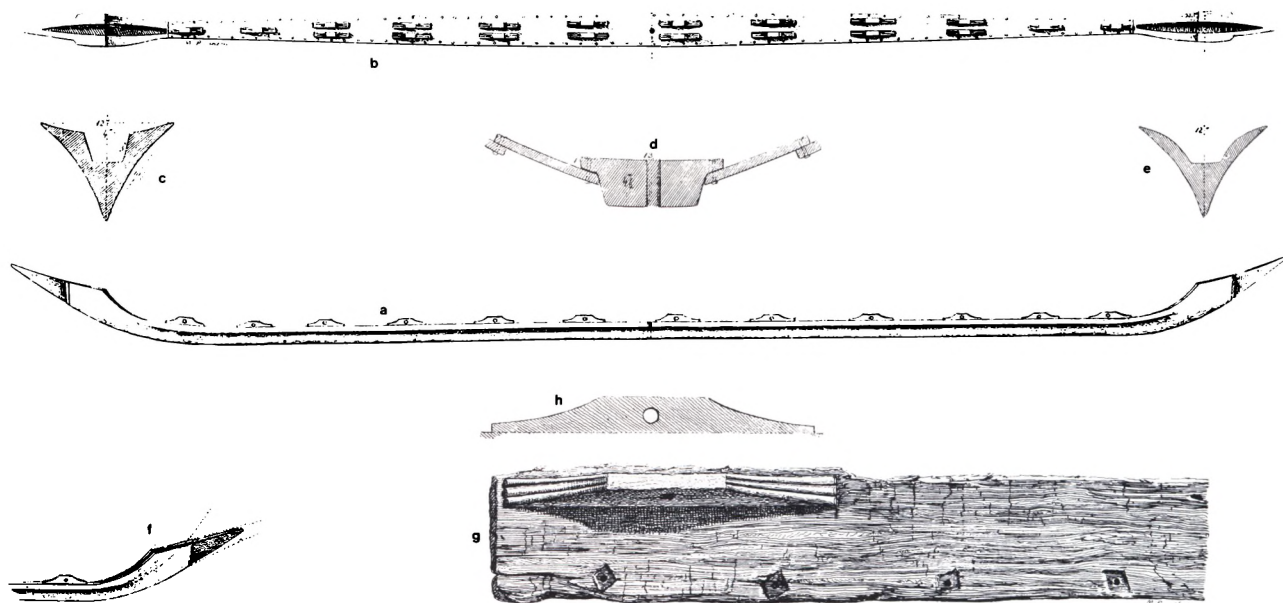

Fig. 3: Fragmenter af fyrretræs båden uden målestoksangivelse. Den udgravedes under Frederik VII's besøg i Nydam den 27. oktober 1863. Efter Engelhardt 1865. Båden er ifølge overleveringen blevet efterladt på en mark nær mosen tildekket med mosejord, medens man tog sig af egetræs bådens opstilling. På grund af krigen i 1864 og deraf følgende begivenheder fik Engelhardt ikke mulighed for at tage sig af fyrretræs båden, der således var overladt til ødelæggelse.

a-b: Kølplanken set fra oven og fra siden.

c-d: Snit gennem kølplanken ved stævnenderne og midtpå.

f: Kølplanken var i begge ender afsluttet i en jernspore, som ifølge Engelhardt har ligget under vandlinjen. Stævns formodentlige rejsning er angivet med punkterede linjer.

g-h: Fragment af bordplanke med klampe.

Efter at Hans Majestæt Kongen med Følget havde indtaget en Frokost i den tæt ved liggende Sottrup Skole (31), fortsatte Hjemturen, og bliver denne Undersøgelse mærkelig, som den sidste antiqvariske Undersøgelse Hs Majestæt den Høisalige Konge foretog sig. Kongen var den Dag som sædvanlig ved saadanne Foretagender tilfreds og i godt Humør, og Touren var begunstiget af smukt Veir.

Til Hans Majestæts private Samling modtog jeg efter Allerhøieste Befaling af de fundne Sager to Beslag til en Skede og en lille Pincet af Bronze.

Fredensborg d 10de Decmbr 1863

Jørgensen

Livskyttens sidste bemærkning, at han kun medtog tre genstande fra denne dags udgravning til kongens pri-

vatsamling, kan nok undre. For i Frederik den Syvendes samling, der nu befinder sig på Nationalmuseet sammen med den tilhørende accessionsprotokol, findes op imod 250 oldsager, der prætenderer at være »Fund fra Nydam Moseeng for størstedelen opgravet af Hs. Majestæt Kongen den 27. October 1863«.

Samlingen er altså vokset ganske imponerende i tiden mellem den 10. december 1863, da Jørgensen renskrev sin beretning om de sidste gravninger i Nydam, og den 2. maj 1864, da Herbst på Oldnordisk Museums vegne kvitterede for indholdet af kongens samling. Væksten kan kun skyldes den kasse med old-

sager, som Engelhardt den 2. februar 1864 sendte til Regensburg.

Straks efter at Engelhardt i begyndelsen af marts ankom til København, må han have opsøgt Regensburg og Thomsen. De har talt om mulighederne for at indsluse den nu hjemløse Flensborgsamling i Oldnordisk Museum. Problemet var, at samlingen tilhørte Hertugdømmet Slesvig, hvor den var efterlyst, og hvorfra man kunne vente krav om udlevering. En overførsel af de oldsager, der lå i Korsør til Oldnordisk Museum, ville ikke sikre fundene for Danmark. Et legalt slør måtte lægges over de oldsager man overførte, det var ikke tilstrækkeligt blot at indføre dem i accessionsprotokollen som sædvanligt.

En diskret og juridisk holdbar metode var fornøden og forhånden. Fra udgravningerne i Thorsbjerg og Nydam kendte Engelhardt personligt livskytte Jørgensen, der varetog Frederik den Syvendes privatsamling. Efter kongens død var denne samling blevet testamenteret til Oldnordisk Museum, der dog først overtog den i 1866. Via kongens privatsamling var det muligt at sluse genstande fra Flensborgsamlingen til Oldnordisk Museum uden at indblande andre end Jørgensen.

Allerede i 1861 havde Engelhardt på fuldt legal vis sendt en mindre samling fra Thorsbjerg og Nydam til Oldnordisk Museum (32) og en større sending til kongens privatsamling. De blev indført af livskytten i samlingens protokol, ikke som en fortløbende del af kongens samling, men som en lille særsamling med numrene 1 til 108 bagest i protokollen. Der var levnet plads til flere indførsler fra de to fund, og denne mulighed blev udnyttet.

Protokollen fortsætter under overskriften »Senere Fund fra Thorsbjerg, fundne 1862« med en beskrivelse af oldsagerne nr. 109 til 217. Afsnittet er besynder-

ligt. For det første blev der ikke gravet i Thorsbjerg i 1862, og desuden er kataloget tredelt, således at samme oldsagskategorier er anført tre forskellige gange.

De tre afsnit består af numrene 109 til 157, 158 til 168 og 169 til 217. De to første afsnit kan være skrevet ud i et stræk, og hver oldsag er beskrevet og har sit særnummer. Håndskriften i det sidste afsnit er anderledes og desuden er der mange masseindførsler af typen »N° 208 Tolv Stykker Endebeslag af Bronze til smalle Læderremme«. I alt dækker de 49 numre i dette afsnit over ca. 300 oldsager.

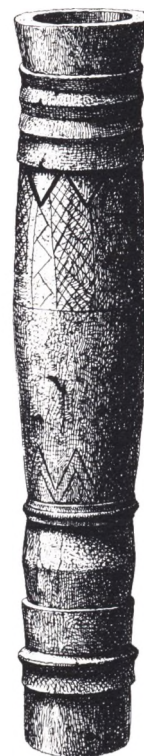

Fig. 4: Pilekoger af træ fundet i fyrretræs båden. Efter Engelhardt 1865. Mål: 1:4.

Under overskriften »Fund fra Nydam Moseeeng for største Deelen opgravet af Hs Majestæt Kongen den 27de October 1863« fortsætter protokollen med masseindførsler af oldsager fra Nydam. De 46 numre fra 218 til 263 dækker over ca. 250 genstande. Overskriften er vigtig, den foregiver, at de anførte oldsager er fundet ved kongens udgravning af fyrretræsbåden, hvad der stemmer meget dårligt overens med livskytens egen beretning om denne undersøgelse samt de supplerende oplysninger, der kan hentes i Flensborg Protokollen (33). Overskriften er klart vildledende, men den legitimerer de anførte oldsager; de hører til gruppen af »de Gjenstande, som den afdøde Konge paa egen Bekostning lod udgrave af Nydam Engmose, bleve indlemmede i hans private Samling« (34).

Også på anden vis adskiller de fund fra Thorsbjerg og Nydam, der blev sendt til Oldnordisk Museum og den kongelige privatsamling i 1861, sig fra de senere tilkomne. De førstnævnte genstande er alle udførte af Flensborg Protokollerne, således som god museal skik kræver, mens dette ikke er tilfældet for de oldsager, der er indførte under fejlagtige eller vildledende overskrifter.

Det ligger uden for al rimelig tvivl, at de ca. 550 genstande, der er anført i disse afsnit, for størstedelens vedkommende lå i den kasse indeholdende »en Deel vigtige Gjenstande fra Mosefundene«, som Engelhardt den 2. februar 1864 sendte til Regensburg. Et endeligt bevis ville foreligge, hvis den i brevet nævnte fortegnelse skulle dukke op. Om der også er blevet overført oldsager fra gemmestedet i Korsør til kongens privatsamling vides ikke, men Engelhardts energi og hans kærlighed til sin samling taget i betragtning gør det absolut ikke utænkeligt.

De sammensvorne har kun haft kort tid til rådighed, for allerede den 2. maj 1864 bliver nye indførsler i

den kongelige privatsamlings protokol umuliggjort. Protokollen meddeler:

»Efter at være udnævnt til Directeur over det Kongelige Nordiske Oldsagsmuseum har jeg Dags Dato overtaget den af Høisalig Kong Frederik den Syvende efterladte og i sin tid nysnævnte Museum skjenkede Samling af Nordiske Oldsager efter den ovenstaaende, af Samlingen tidligere Inspecteur, nuværende Hoffouereer Jørgensen forfattede Catalog, indeholdende 5691+263 Nummere, jævnført med den af Hr. Kammerraad Herbst på Museets Vegne til ham udstedte Qvittering, Dateret Fredensborg, den 2^{den} Mai 1864.

Den 7de Februar 1866

J.J.A. Worsaae

Til Vitterlighed C.F. Herbst. A. Strunk.

Som allerede nævnt havde man i det danske udenrigsministerium øjnene åbne for, at Flensborgsamlingen muligvis kunne diffundere ind på Oldnordisk Museum via kongens privatsamling. Boet blev forespurgt og havde »den Ære at tilbagelægge, at ingen Deel af den »Flensborgske Oldsagssamling« er afgivet til Høisalig Kong Frederik den Syvendes Boes Oldsagssamling og altsaa heller ikke med denne overdraget det herværende Oldnordiske Museum« (35).

Eksekutorerne har antagelig henvendt sig til livskytte Jørgensen, og denne har ved hjælp af Herbst kvittering af 2. maj 1864 – altså udstedt ca. 6 måneder før fredsslutningen – og samlingens protokol kunnet afvise en sådan mistanke.

På denne måde lykkedes det Engelhardt, Jørgensen, Thomsen og Regensburg at femdoble antallet af oldsager fra de slesvigske mosefund i den kongelige privatsamling. I 1866 kunne Worsaae uden indsigelse indlemme ca. 650 genstande fra Thorsbjerg og Nydam i Oldnordisk Museum, hvor man i forvejen kun besad henimod 80 stykker.

Frederik den Syvende, der ikke var nogen foragter

af en grovkornet spøg, ville have moret sig kongeligt, hvis han havde vidst, hvad der foregik i hans efterladte privatsamling i begyndelsen af skæbneåret 1864.

Noter

Anvendte forkortelser:

NM I = Nationalmuseet, 1. afdeling.

NM II = Nationalmuseet, 2. afdeling.

RA, Regensburg = Rigsarkivet, T.A.J. Regensburgs privatarkiv, (Litra E), Engelhardt.

RA, Udenrigsministeriet = Rigsarkivet, Udenrigsministeriet, Samlede sager (Litra K, Krigen 1864), Gruppenr. XI a, (Oldsagssamlingen i Flensborg), Journalnr. A 2410.

1. *Besøg i Thorsbjerg: 1) Den 27/9-1858*: Flensburger Zeitung, No. 226, 29/9-1858 og No. 228, 1/10-1858; Engelhardt 1859, p. 173; 2) *Den 4/8-1860*: NM II, Rum 3, Kasse 89, Engelhardt, Gravebog Thorsbjerg 1860, p. 139; NM I, Livskytte Jørgensens papirer, Ved Undersøgelsen i Sønderbrarup Mose, foretaget af Hans Majestæt Kongen d. 4de August er funden; 3) *Den 13/8-1860*: NM II, Rum 3, Kasse 89, Engelhardt, Gravebog Thorsbjerg 1860, p. 163f.

Besøg i Nydam: 1) Den 14/10-1859: Landsarkivet i Åbenrå, Private personarkiver nr. 423, Niz Kunz, Dagbog 1799-1913, 14. Oct. 1859. – 2) *Den 27/10-1863*: Engelhardt 1865, p. 2; NM I, Livskytte Jørgensens papirer, Beretning om den Undersøgelse, som ved Hans Majestæt Kong Frederik den 7des nærværelse blev foretaget i Nydam Engmose nær Sotterup i Sundeved den 27de October 1863; Andersen 1963, p. 8.

2. RA, Udenrigsministeriet, Politirapport á 2/1-1866.
3. RA, Regensburg, Brev á 2/2-1864.
4. Helms 1891, p. 18f.; Møller 1894, p. 208f.; Graef 1929, p. 7; Ørsnes 1969, p. Xf.; Munksgaard 1977, p. 98f.
5. Dansk biografisk Leksikon, T.A.J. Regensburg, p. 341.
6. RA, Udenrigsministeriet, Breve fra Engelhardt til udenrigsministeriet á 20/6 og 3/8-1865.
7. Graef 1929, p. 7 og 18.
8. Graef 1929, p. 24; RA, Udenrigsministeriet, Politirapport á 2/1-1866.
9. RA, Udenrigsministeriet, Politirapporter á 2/1 og 22/3-1866.

10. RA, Udenrigsministeriet, Politirapport á 7/5-1866.
11. RA, Regensburg.
12. RA, Udenrigsministeriet, Politirapport á 15/1-1868.
13. RA, Udenrigsministeriet, Brev fra Engelhardt til Udenrigsministeriet á 20/6-1865.
14. RA, Udenrigsministeriet, Brev fra Det kgl. Museum for nordiske Oldsager ved C.J. Herbst til udenrigsministeriet á 23/8-1865 og brev fra Skiftekommissionen, der behandler dødsboet efter Hs. Majestæt Kong Frederik VII til udenrigsministeriet á 20/6-1865 (koncept hertil i RA, Kongehusets arkiver, Frederik VII, Arvesager, Mikrofilm rulle S. 4652).
15. RA, Udenrigsministeriet. Breve fra Engelhardt á 19/7 og 3/8-1865 (koncept til førstestående brev på NM II, Rum 3, Kasse 89, Engelhardt).
16. RA, Regensburg.
17. Engelhardt 1869, p. 27 og 31.
18. Engelhardt 1869, p. 19 og Pl. 12, Fig. 28.
19. RA, Udenrigsministeriet, Brev fra Engelhardt til udenrigsministeriet á 3/8-1865.
20. RA, Udenrigsministeriet, Brev fra Møller til udenrigsministeriet á 8/10-1865.
21. RA, Regensburg, Brev fra Engelhardt til Regensburg á 22/7-1865. – At breve og telegrammer ikke alle er blevet brændt fremgår af de ordrette citater, der findes i Møllers selvbiografi, i.e. Møller 1894, p. 208f.
22. Graef 1929, Anlage Nr. 6, p. 24; RA, Udenrigsministeriet, Politirapport á 2/1-1866.
23. RA, Udenrigsministeriet, Politirapporter á 21/3 og 22/3-1866.
24. RA, Udenrigsministeriet, Politirapport á 5/7-1866.
25. RA, Udenrigsministeriet, Politirapport á 15/1-1868.
26. Graef 1929, p. 9f.
27. Graef 1929, p. 8f.
28. Hvem »stikkeren« var, er det ikke lykkedes at fastslå, men at han kendte Samlingens værdi er sikkert. 25.000 Rdbl. svarer til over 316 kg rent sølv, hvad der i datiden svarede til ca. 20 kg rent guld. For at give et andet indtryk af summens størrelse kan det anføres, at den gennemsnitlige årsløn for faglærte og ufaglærte i København i denne periode var henholdsvis ca. 325 og 225 Rdbl. (Pedersen 1930, p. 79 & 87). Som adjunkt havde Engelhardt en årsløn på godt 1000 Rdbl. (Bagge 1970, p. 454 f.) og da Regensburg i 1870 blev stiftamtmand i Skanderborg, tjente han 1.700 Rdbl. årligt, hvortil kom fribolig og 300 Rdbl. til repræsentation m.v. (Hjelholt 1978, p. 92).

29. op. cit. note (jfr. note 1, *Besøg i Nydam 2*, Livskytte Jørgensens papirer).
30. Midtbeslag kaldes i moderne terminologi rembøjler.
31. Hos N. Kunz, der havde hjulpet Engelhardt ved Nydam-under-søgelserne jfr. Andersen 1963, p. 8 og Beck 1974, p. 167.
32. Nationalmuseets protokol 1861 nr. 19503-63 og nr. 19953-58. Den sidste sending var fra Engelhardts side oprindelig tiltænkt kejser Napoleon III museum i Saint Germain, men Oldnordisk Museum refuserede enkelte stykker, som de selv beholdt. Jfr. NM I, Flensborgsamlingens protokoller 1861 p. 44f.
33. NM I, Flensborgsamlingens protokoller 1863, Nydam Dagbog Tirsdag den 27 October.
34. Engelhardt 1865, Indledning, Note 1.
35. Jfr. note 14.

Litteratur

- Andersen, C.J.: Degn Nis Kunz i Øster Sottrup. Fra Als og Sundevad, Bd. 42. 1963.
- Bagge, F.: Akademikere i dansk politik i det 19. århundrede. Historisk tidsskrift, 12 Række, 4 Bd., 3 Hæfte. 1970.

- Beck, P.: Breve om udgravningerne i Nydam Mose, Sønderjysk månedsskrift, Bd. 50. 1974.
- Engelhardt, C.: Om Sønder-Brarup Fundet, Slesviske Provincialefterretninger, Ny Række, Bd. I. 1859.
- Engelhardt, C.: Vimose Fundet, Fynske Mosefund No. II. 1869.
- Engelhardt, C.: Nydam Mosefund 1858-1863. 1865.
- Graef, F.: Geschichte der Flensburger Sammlung altnordischer Altertümer. Zeitschrift der Gesellschaft für Schleswig-Holsteinische Geschichte, Bd. 58. 1929.
- Helms, H. St.: Ungdomserindringer fra Sønderjylland og mit tyske Fangenskab. 1891.
- Hjelholt, H.: A. Regensburg (1815-1895). 1978.
- Munksgaard, E.: Et museum som krigsbytte. Sønderjysk månedsskrift, Bd. 53. 1977.
- Møller, E. Høyer: Livs- og Krigserindringer fra 1850-1864 af en gammel Feltpræst. 1894.
- Pedersen, J.: Arbejdslønnen i Danmark under skiftende Konjunkturer i Perioden ca. 1850-1913. 1930.
- Ørsnes, M.: Om forfatteren. S. V-XII i forordet til genudgivelsen af C. Engelhardt: Sønderjyske og fynske Mosefund, Bd. I, Thorsbjerg Mosefund. 1969.